

Umowa społeczna

- [Wprowadzenie](#)
- [Przeczytaj](#)
- [Audiobook](#)
- [Sprawdź się](#)
- [Dla nauczyciela](#)

Bibliografia:

- Źródło: Thomas Hobbes, *Lewiatan*, tłum. Cz. Znamierowski, Warszawa 1954, s. 107–115.
- Źródło: J. Locke, *Dwa traktaty o rządzie*, tłum. Z. Rau, s. 231.
- Źródło: J. J. Rousseau, *Umowa społeczna*, s. 19–20.

- Źródło: R. Nozick, *Anarchia, państwo, utopia*, tłum. P. Maciejko, M. Szczubiałka, Warszawa 1999, s. 5.

Źródło: *Posąg Temidy*, dostępny w internecie: Pixabay, domena publiczna.

Dlaczego żyjemy w zorganizowanych zbiorowościach? Jakie powody decydują o tym, że zrzeszamy się i pojawia się między nami władza, prawo oraz instytucje społeczne? Czy istnieje jakaś wewnętrzna właściwość ludzkiej natury, która przymusza nas do tego? Czy też jako wolne jednostki możemy, choć nie musimy, osiągać porozumienie w tej kwestii?

Filozofia stawiała te pytania i udzielała na nie odpowiedzi od początku swojego istnienia. Jednym ze sposobów wyjaśniania faktu życia ludzi w stanie społecznym była koncepcja umowy społecznej, w ramach której społeczeństwo i władzę publiczną traktowano jako produkt międzyludzkiej umowy. Innym wyjaśnieniem, długi czas dominującym w myśli filozoficznej, była arystotelesowska koncepcja człowieka jako istoty społecznej, a więc żyjącej w zbiorowościach z naturalnej, wewnętrznej konieczności.

Koncepcję umowy spotykamy u sofistów, następnie Epikura i później w filozofii Dunska Szkota czy Marsyliusza z Padwy. Dojrzałą postać idea umowy przyjmuje w filozofii nowożytnej na gruncie XVII-wiecznej filozofii H. Grocjusza, T. Hobbesa i B. Spinozy, a zwłaszcza w filozofii oświeceniowej J. Locke'a, J. J. Rousseau czy I. Kanta. Zajmiemy się właśnie nowożytnym kształtem idei umowy społecznej.

Twoje cele

- Zapoznasz się z teorią umowy społecznej w wybranych interpretacjach.

- Dokonasz analizy wybranych tez z zakresu teorii umowy społecznej.

Przeczytaj

Nowożytna koncepcja umowy społecznej wynikała z interpretacji faktu życia zbiorowego człowieka poza autorytetem objawienia. Wywodziła się z racjonalnej refleksji filozoficznej. Koncepcja umowy zawierała wyjaśnienie przyczyn powstania społeczeństwa. Było ono jednak podstawą do podjęcia kwestii ważniejszej – uprawomocnienia określonego kształtu społeczeństwa.

Chodziło o nowożytne społeczeństwo mieszczańskie z charakterystyczną dla niego wykładnią ludzkiej wolności i równości. Nietrudno też w idei umowy społecznej dojrzeć tworzenie się ogólnych podstaw nowożytnego liberalizmu. Miarodajne w tych sprawach rozwiązania widzimy przede wszystkim u Hobbesa, Locke'a i Kanta, choć filozofowie ci znacznie różnią się w niektórych kwestiach.

Idea umowy sprzężona była z dwiema innymi koncepcjami – koncepcją prawa natury i koncepcją stanu natury.

Filozofowie wieków XVII i XVIII, kiedy to rodziła się nowożytna koncepcja umowy, nie prowadzili oczywiście badań zmierzających do wykazania, że stan natury i umowa społeczna miały rzeczywiście miejsce w historii. Niektórzy z nich interpretowali tak stan natury, jak i umowę nie tyle jako fakt historyczny, ile psychologiczny. Wyobrażali sobie stan natury i umowę jako zespół wewnętrznych skłonności człowieka lub też idee zawarte w ludzkim rozumie.

Sens tych koncepcji jest następujący – stan natury daje możliwość uchwycenia człowieka poza jakimikolwiek społecznymi wpływami, w sytuacji, która odkrywa jego naturalne, uniwersalne właściwości.

W koncepcji J. Locke'a taką właściwością jest rozumność, która prowadzi do decyzji o wyjściu ze stanu natury. Według Locke'a w stanie natury wprowadzie każdy ma równe prawa (naturalne), lecz nie każdy ma

możność ich skutecznej realizacji.

Powoduje to nierozumne konflikty i nierówności. Następuje akt umowy i przejście do stanu społecznego celem lepszej realizacji praw naturalnych.

Jedynym źródłem władzy i prawa oraz ich uprawomocnieniem staje się zbiorowa wola jednostek – suwerennych podmiotów umowy. Wolność jednostkowa zostaje

zagwarantowana, ale jednocześnie ograniczona w imię nienaruszania wolności innych. W społeczeństwie

człowiek zyskuje pełniejszą realizację osobistej i majątkowej wolności niż

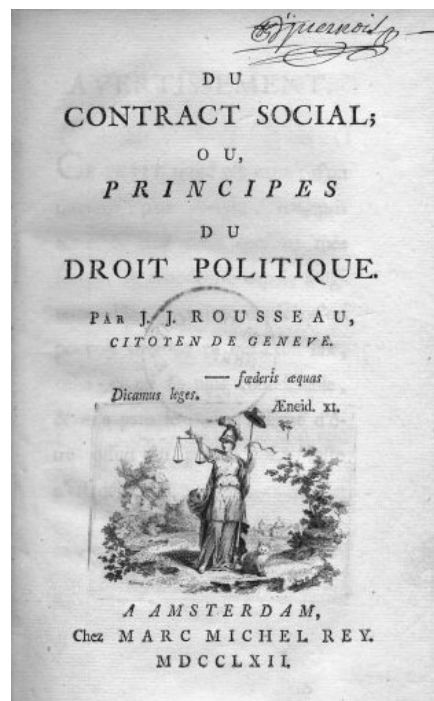
w stanie natury, zaś stopień realizacji tych wolności staje się kryterium oceny władzy i prawa. W koncepcji T. Hobbesa naturalna

rozumność człowieka spełnia podobną rolę, aczkolwiek inaczej nakreślony jest mechanizm władzy i uprawnienia obywateli. Suwerenna władza, której powierzono

rządy na mocy umowy, jest absolutna i nieodwoływalna.

Inaczej doktryna umowy społecznej wygląda w interpretacji J. J. Rousseau. Dochodzi w niej do głosu krytyka społeczeństwa mieszczańskiego z jego kultem własności, konfliktami i nierównościami. Rousseau traktuje przejście od stanu natury do stanu społecznego jako regres, bowiem stan natury uważa on za stan panowania naturalnej równości i pokoju. Dopiero rozwój cywilizacyjny wyprowadzający ludzkość ze stanu natury skutkuje wzrostem nierówności, egoizmu i próżniactwa.

Wprawdzie, zdaniem Rousseau, nie ma możliwości powrotu do stanu natury, ale można, na drodze umowy społecznej, przywrócić równość. Umowa społeczna jest więc dla niego aktem powołania egalitarnej wspólnoty politycznej, która byłaby zdolna do naprawy społeczeństwa dzięki rozumnej woli powszechnej, artykułującej dobro wspólne.

Pierwsze wydanie *Umowy społecznej* Rousseau (1762 r.).

Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

Rousseau uniezależnia treść „woli powszechnej” od rzeczywistej woli obywateli, czyniąc z niej wcielenie obiektywnej rozumności. Rousseau pisze:

” Często zdarza się znaczna różnica między wolą wszystkich a wolą powszechną; ta ostatnia wyraża interes wspólny, tamta interes prywatny i jest tylko sumą interesów prywatnych.

W konsekwencji brak w państwie Rousseau miejsca na istnienie zróżnicowanych grup interesu oraz na artykulację i mediację ich partykularnych woli.

John Rawls

Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

Historia idei umowy społecznej nie wyczerpuje się w doktrynach XVII i XVIII wieku.

Współcześnie nawiązuje do niej, na przykład, [J. Rawls](#) w koncepcji sprawiedliwości społecznej, a także jego adwersarz, [R. Nozick](#), związany z doktryną [libertariańską](#). Teoria

sprawiedliwości J. Rawlsa nie zawiera wprawdzie bezpośrednich odwołań do umowy, ale trzeba pamiętać, że każda zasada przyjęta konsensualnie na gruncie wspólnoty wartości jest swojego rodzaju umową. Teoria Rawlsa jest właśnie próbą wypracowania zasad społecznego współżycia na fundamencie etycznym – równości, wolności

i sprawiedliwości, którą autor pojmuje jako bezstronność. Autor starał się pokazać po pierwsze, racjonalną metodę dochodzenia do

wspólnych zasad oraz, po drugie, ich treść. Teoria Rawlsa stała się ważnym punktem odniesienia dla liberalnych oraz socjaldemokratycznych ruchów politycznych. Robert Nozick jest natomiast zwolennikiem pierwszeństwa jednostki w stosunku do zbiorowości. „Wolność” lub „sprawiedliwość”, to, jego zdaniem, pojęcia mające zastosowanie przede wszystkim do jednostkowego życia. Nozick jest zwolennikiem państwa minimalnego. Nawiązując do koncepcji umowy Locke’a pokazuje, że jedyna funkcja państwa powinna wiązać się z ochroną życia i własności obywateli. Odrzuca więc wszelkie zadania państwa wykraczające poza to.

Godną uwagi kwestią jest pewne pokrewieństwo między ideą umowy społecznej i współczesnym [konstytucjonalizmem](#).

Konstytucje państw można traktować jako swojego rodzaju umowy wiążące państwo i obywateli i dotyczące gwarancji przestrzegania podstawowych praw i wolności oraz prawnego ładu w państwie. Do koncepcji prawa natury nawiązuje z kolei dzisiejsza koncepcja praw człowieka, jako że mamy w niej do czynienia z katalogiem praw traktowanych jako niezbywalne, powszechne i niezależne od władzy państwowej bądź innej. Można też przypuszczać, że idea umowy miała wpływ na kształtowanie się w Europie politycznej kultury konsensu i kompromisu.

Słownik

John Rawls (1921–2002)

amerykański filozof orientacji liberalnej, twórca wpływowej i dyskutowanej w XX wieku teorii sprawiedliwości; jego główna praca, to *Teoria sprawiedliwości* (1971)

libertarianizm

(łac. *liber* – wolny); nurt w filozofii i ekonomii, w skład którego wchodzi szkoła myślenia o społeczeństwie, państwie i gospodarowaniu, połączone uznaniem dla wolności osobistej i ekonomicznej oraz dominującej roli rynku, kwestionowaniem interwencjonizmu państwa, pochwałą państwa minimalnego i postulatem urynkwienia usług publicznych

konstytucjonalizm

ustrój państwa oparty na konstytucji jako najwyższym akcie prawa

prawo stanowione (prawo pozytywne)

prawo tworzone przez człowieka, najczęściej przez odpowiednie władze państwowe

Robert Nozick (1938–2002)

amerykański filozof związany z libertarianizmem, jego główna praca *Anarchia, państwo, utopia* (1974) była polemiką z *Teorią sprawiedliwości* J. Rawlsa

Audiobook

Polecenie 1

Dla teoretyków umowy społecznej było jasne, że ludzie dzielą różnorodne właściwości i interesy. Tworząc wizję społecznego życia, musieli więc uwzględnić istnienie tych różnic oraz to, w jaki sposób będą podejmowane decyzje dotyczące całej wspólnoty, będące wyrazem „woli zbiorowej”. Wysłuchaj poniższych tekstów i opisz, jak każdy z autorów widział proces dochodzenia do tych decyzji.

Thomas Hobbes

Lewiatan

Jedyną drogą do tego, żeby ustanowić taką moc nad ogółem ludzi, która by była zdolna bronić ich od napaści obcych i od krzywd, jakie sobie czynią wzajemnie, i która by przez to dawała im takie bezpieczeństwo, iżby swoim własnym staraniem i płodami ziemi mogli się wyżywić i żyć w zadowoleniu - otóż jedyną taką drogą jest przenieść całą ich moc i siłę na jednego człowieka albo na jedno zgromadzenie ludzi, które by mogło większością głosów sprowadzić indywidualną wolę ich wszystkich do jednej woli. A to znaczy tyleż co: ustanowić jednego człowieka czy jedno zgromadzenie, które by ucieleśniało ich zbiorową osobę. I trzeba by też, by każdy uznawał i przyznawał, że jest »mocodawcą wszystkiego tego, co uczyni lub sprawi, iż zostanie uczynione w rzeczach dotyczących wspólnego pokoju i bezpieczeństwa, ten, kto reprezentuje ich osobę; żeby więc każdy podporządkował swoją wolę woli reprezentanta i swój sąd o rzeczach jego sądowi. To jest czymś więcej niż zgodą czy zezwoleniem; to jest realna jedność wszystkich w jednej i tej samej osobie, powstała na mocy ugody każdego człowieka z każdym innym, tak jak gdyby każdy człowiek powiedział każdemu innemu: daję upoważnienie i przekazuję moje uprawnienia do rządzenia moją osobą temu oto człowiekowi albo temu zgromadzeniu, pod tym warunkiem, że i ty przekażesz mu swoje uprawnienia i upoważnisz go do wszystkich jego działań w sposób podobny. Gdy to się stanie, wielość ludzi, zjednoczona w jedną osobę, nazywa się państwem [łac. *civitas*]. I tak powstaje ten wielki Lewiatan, a raczej (mówiąc z większym szacunkiem) ten bóg śmiertelny, któremu, pod władztwem Boga Nieśmiertelnego, zawdzięczamy

nasz pokój i naszą obronę. Przez to bowiem upoważnienie, jakie mu daje każdy poszczególny człowiek w państwie, rozporządza on tak wielką mocą i siłą mu przekazaną, że strachem przed tą mocą może kształtować wolę wszystkich ludzi i zwracać ją w kierunku pokoju wewnętrznego oraz wzajemnej pomocy przeciw wrogom zewnętrznym. I w nim tkwi istota państwa będącego (iżby je określić) jedną osobą, której działań i aktów każdy członek jakiejś dużej wielości stał się mocodawcą przez ugody, jakie ci ludzie zawarli między sobą w tym celu, by ta osoba mogła użyć siły ich wszystkich i ich środków, jak to będzie uważała za korzystne dla ich pokoju i wspólnej obrony.

I ten, kto ucieleśnia tę osobę, nazywa się suwerenem; o nim się mówi, że ma moc suwerenną czy zwierzchnią, o każdym zaś innym człowieku, że jest jego poddanym. Sztuka ludzka naśladuje naturę (sztukę, którą Bóg stworzył świat i nim rządzi), podobnie jak w wielu innych rzeczach, tak i w tym, że może skonstruować sztuczne zwierzę. Widząc bowiem, że życie nie jest niczym innym niż mchem członków [...], czyż nie możemy powiedzieć, że wszelkie automaty [...] mają sztuczne tycie? Czymże bowiem jest serce, jeśli nie sprężyną; i czymże nerwy, jeśli nie licznymi niciami; i czymże stawy, jeśli nielicznymi kołami, które dają ruch całemu ciału, jaki zamierzał mu dać Mistrz? Sztuka jednak idzie jeszcze dalej, naśladując rozumny i najbardziej doskonały twór natury - człowieka. Sztuka bowiem tworzy tego wielkiego Lewiatana, zwanego państwem, który nie jest niczym innym niż sztucznym człowiekiem, choć większych wymiarów i większej siły niż człowiek naturalny, którego obronie i opiece ma służyć.

Źródło: Englishsquare.pl sp. z o.o., licencja: CC BY-SA 3.0.

John Locke

Dwa traktaty o rządzie

Jeśli więc usuniemy z umowy społecznej to, co nie należy do jej istoty, zobaczymy, że sprowadza się ona do następującej treści: „Każdy z nas wspólnie oddaje swoją osobę i całą swą potęgę pod naczelne kierownictwo woli powszechnej (*volonte generale*) i traktujemy każdego członka jako niepodzielną część całości.”

Źródło: Englishsquare.pl sp. z o.o., licencja: CC BY-SA 3.0.

Jean Jacques Rousseau

Umowa społeczna

Ten akt zrzeszenia tworzy natychmiast w miejsce prywatnej osoby każdego kontrahenta, ciało moralne i zbiorowe, które złożone jest z tylu członków, ile zgromadzenie liczy głosów, które uzyskuje przez ten akt swoją jedność, swoje ja wspólne, swoje życie, swoją wolę. (...) Istotnie każda jednostka może mieć wolę prywatną przeciwną lub odmienną woli powszechnej, którą posiada jako obywatel. Jej interes prywatny może przemawiać zupełnie inaczej niż interes wspólny. (...) Aby więc umowa społeczna nie była pustą formułą, zawiera ona zobowiązanie domyślne (...) jeżeli ktokolwiek odmówi posłuszeństwa woli powszechnej, będzie do tego zmuszony przez całe ciało; co nie oznacza niczego innego jak to, że zostanie zmuszony do wolności.

Źródło: Englishsquare.pl sp. z o.o., licencja: CC BY-SA 3.0.

Polecenie 2

Spośród autorów tekstów wybierz jednego i wejdź z nim w dyskusję na temat umowy społecznej. Wyobraź sobie, że jesteś jego opozycjonistą i spróbuj obalić prezentowane przez niego argumenty prowadząc dialog. Zastanów się, jak odpowiedziałby ci filozof.

Sprawdź się

Pokaż ćwiczenia:

Ćwiczenie 1

Ćwiczenie 2

Ćwiczenie 3

Ćwiczenie 4

Ćwiczenie 5

Ćwiczenie 6

Przeczytaj tekst J. Locke'a i odpowiedz na postawione w nim pytanie.

” § 123. Jeśli człowiek jest, jak to zostało już powiedziane, wolny w stanie natury, jeśli jest absolutnym panem własnej osoby i majątku, równy najpotężniejszym i nie podlega nikomu, to dlaczego chce zrezygnować ze swej wolności. Dlaczego chce przekazać swe imperium i podporządkować się panowaniu i kontroli jakiejś innej władzy?

Źródło: J. Locke, *Dwa traktaty o rządzie*, tłum. Z. Rau, s. 231.

Ćwiczenie 7

Na ogół przyjmuje się, że celem umowy społecznej jest zabezpieczenie możliwie pełnej realizacji praw natury. Sformułuj konkretne kryteria mogące służyć do oceny działań władzy powołanej w wyniku umowy oraz do oceny prawa przez tę władzę stanowionego.

Ćwiczenie 8

Przeczytaj tekst R. Nozicka. Czy Twoim zdaniem Hobbes lub Locke uznaliby zarysowany w tekście model życia za możliwy? A jak Ty sądzisz? Uzasadnij odpowiedzi.

” Bardzo istotne, szczególnie z uwagi na cele, które staramy się osiągnąć, będzie skoncentrowanie uwagi na takiej sytuacji, w której nie istnieje państwo, lecz ludzie powszechnie spełniają wymagania moralne i z zasady panują tak, jak powinni. Takie założenie nie jest szalenie optymistyczne, gdyż nie zakłada, że wszyscy ludzie postępują właśnie tak, jak powinni. A jednocześnie ten stan natury jest najlepszą wersją anarchii, o jakiej można marzyć przy zachowaniu zdrowego rozsądku.

Źródło: R. Nozick, *Anarchia, państwo, utopia*, tłum. P. Maciejko, M. Szczubińska, Warszawa 1999, s. 5.

Dla nauczyciela

Autor: Katarzyna Maćkowska

Przedmiot: Filozofia

Temat: Umowa społeczna

Grupa docelowa:

Szkoła ponadpodstawowa, liceum ogólnokształcące, technikum, zakres rozszerzony

Podstawa programowa:

Zakres rozszerzony

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

III. Wybrane problemy filozofii.

10. Wybrane spory z zakresu filozofii polityki. Uczeń, definiując odpowiednie terminy i analizując argumenty, rekonstruuje następujące spory:

2) o genezę państwa (koncepcja umowy społecznej – koncepcja samorządnej ewolucji);

Kształowane kompetencje kluczowe:

- kompetencje cyfrowe;
- kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się;
- kompetencje matematyczne oraz kompetencje w zakresie nauk przyrodniczych, technologii i inżynierii.

Cele operacyjne (językiem ucznia):

- Zapoznasz się z teorią umowy społecznej w wybranych interpretacjach.
- Dokonasz analizy wybranych tez z zakresu teorii umowy społecznej.

Cele operacyjne. Uczeń:

- zapoznaje się z teorią umowy społecznej w wybranych interpretacjach;
- analizuje wybrane tezy z zakresu teorii umowy społecznej.

Strategie nauczania:

- konstruktywizm;
- konektywizm.

Metody i techniki nauczania:

- ćwiczeń przedmiotowych;
- z użyciem komputera;
- dyskusja;
- burza mózgów.

Formy pracy:

- praca indywidualna;
- praca w parach;
- praca w grupach;
- praca całego zespołu klasowego.

Środki dydaktyczne:

- komputery z głośnikami, słuchawkami i dostępem do internetu;
- zasoby multimedialne zawarte w e-materiale;
- tablica interaktywna/tablica, pisak/kreda.

Przebieg lekcji

Przed lekcją:

1. **Przygotowanie do zajęć.** Nauczyciel loguje się na platformie i udostępnia uczniom e-materiał: „Umowa społeczna” ze wskazaniem na zawarty w nim tekst źródłowy. Uczniowie przygotowują się do omówienia tekstu, szukając informacji na temat kontekstu biograficznego i historyczno-filozoficznego. Wybrane osoby mogą zebrać potrzebne wiadomości do wstępnego rozpoznania tekstu. W czasie lekcji będą pełnili rolę ekspertów lub liderów grup zadaniowych.

Faza wprowadzająca:

1. Nauczyciel, po zalogowaniu na platformie, wyświetla na tablicy interaktywnej lub za pomocą rzutnika temat lekcji. Nawiązując do zagadnień opisanych w sekcji „Wprowadzenie”, omawia zaprezentowane cele. Uczniowie ustalają kryteria sukcesu.
2. **Dyskusja wprowadzająca.** Za pomocą raportu dostępnego w panelu użytkownika nauczyciel sprawdza przygotowanie uczniów do lekcji. Następnie inicjuje rozmowę kierowaną na podstawie pytań zawartych we wprowadzeniu.

Faza realizacyjna:

1. **Burza mózgów.** Nauczyciel informuje, że pierwsza część zajęć będzie przeprowadzona metodą burzy mózgów. Określa jej zasady oraz podaje czas przeznaczony na realizację zadania. Następnie zadaje uczniom pytanie: *Dlaczego żyjemy w zorganizowanych zbiorowościach?* Wszyscy pracują indywidualnie i zapisują swoje pomysły, następnie

prezentują je na forum klasy. Nauczyciel wyznacza osobę, która zapisuje na tablicy propozycje uczestników zajęć. Następuje wspólna ocena zebranych pomysłów na drodze dyskusji, w wyniku której uczniowie wybierają uznane przez siebie za najbardziej wartościowe.

2. **Praca z multimedium.** Nauczyciel wyświetla na tablicy interaktywnej lub za pomocą rzutnika multimedium w sekcji „Audiobook”. Uczniowie odczytują polecenie: *Dla teoretyków umowy społecznej było jasne, że ludzie dzielą różnorodne właściwości i interesy. Tworząc wizję społecznego życia, musieli więc uwzględnić istnienie tych różnic oraz to, w jaki sposób będą podejmowane decyzje dotyczące całej wspólnoty, będące wyrazem „woli zbiorowej”.* Wysłuchaj powyższych tekstów i opisz, jak każdy z autorów widział proces dochodzenia do tych decyzji. i wykonują je w parach. Następnie dzielą się swoimi odpowiedziami na forum klasy.
3. **Ćwiczenia przedmiotowe.** Uczniowie dobierają się w pary i wykonują ćwiczenia nr 1-4. Następnie konsultują swoje rozwiązania z inną parą uczniów i ustalają jedną wersję odpowiedzi.
4. Uczniowie wykonują ćwiczenia nr 5-8. Nauczyciel sprawdza poprawność wykonanych zadań, omawiając je wraz z uczniami.

Faza podsumowująca:

1. Wszyscy uczniowie podsumowują zajęcia, zwracając uwagę na nabyte umiejętności.

Praca domowa:

1. Napisz pracę argumentacyjną na temat: *Teoria umowy społecznej.* Swoją wypowiedź poprzyj odpowiednimi argumentami.

Materiały pomocnicze:

- Tatarkiewicz W., *Historia filozofii*, Warszawa 2005.
- Brudnik E., *Ja i mój uczeń pracujemy aktywnie: przewodnik po metodach aktywizujących*, Warszawa 2010.

Wskazówki metodyczne opisujące różne zastosowania multimedium:

- Nauczyciel może wykorzystać medium w sekcji „Audiobook” do pracy przed lekcją. Uczniowie zapoznają się z jego treścią i przygotowują do pracy na zajęciach w ten sposób, żeby móc samodzielnie rozwiązać zadania.